

ידו האחת אוחזת בשלח והשנייה בקרדום ההיסטוריוגרפיה

אביבה חלמיש

אריה בועז, **עולם ונוכח בכל: סיפור חייו של שאול אביגור**, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, [תל-אביב] 2001, 386 עמודים + 12 עמודים קונטרס תמונות

מלאכה לא קלה נטל על עצמו אריה בועז בכואו לגולל את סיפור חייו של שאול אביגור (מאירוב). זהו סיפורו של איש רב פעלים, שהיה מעמודי התווך של 'ההגנה' וזכור יותר מכול כראש המוסד לעלייה ב' – האיש שניצח על מפעל ההעפלה. משימה קשה במיוחד היא לפענח את סוד כוחו וסמכותו של מי שרבים סרו למרותו ללא עוררין אך התקשו לפצח את צופן מנהיגותו, אדם שגם אלה שחלקו עליו העריכו את יושרו, את אמינותו ואת מסירותו. קשה שבעתיים לספר כל זאת לידור שלא ידע את יוסף' – את האיש ואת 'רוח התקופה'. מודע לאופי המשימה שנטל על עצמו משתף המחבר את הקורא בלבטיו, 'אם נכון וראוי לגייס את הביוגרפיה כאמצעי לתיאור ולהערכה היסטורית של החברה והתקופה' (עמ' 13). במקרה שלפנינו, הכרתן של החברה והתקופה היא תנאי הכרחי להבנת גיבור הביוגרפיה, ובה בעת מלמד סיפור חייו – הן ישירות ובמפורש והן בעקיפין ובמובלע – את תולדות העם היהודי בארץ-ישראל ממלחמת העולם הראשונה ועד מלאות שלושים שנה למדינת ישראל (אביגור נפטר בשנת 1978). אף כי תאריך לידתו (אוקטובר 1899) אפשר לאביגור לטעון כי אינו משתייך ל'מאה הארורה הזאת' (עמ' 18), מעשיו שזורים לבלי הפרד בתולדות העם היהודי במאה ה-20, על תהומותיהם ופסגותיהם.

אביגור השתייך למעגלים חברתיים ונטל חלק באירועים ובארגונים שהציבו אותו במרומי האתוס היישובי והקנו לו 'כרטיס חבר' במועדון אצולת השירות. מעגל ראשון – הגימנסיה העברית 'הרצליה', שם גם הכיר את אליהו גולומב ואת דב הוז, שלימים יהיו קרובי משפחה שלו, ילוו אותו בדרכו הציבורית לאורך שנים ואף יאפילו עליו במידת-מה עד מותם בטרם עת בשנות הארבעים. יחד עם משה שרת (שרתוק) הם היו 'חבורת הגיסים', שפעילותם הענפה הולידה את האמירה כי היישוב הגיע לאן שהגיע 'בזכות הנסים והגיסים'.

מעגל שני – הקיבוץ. בועז מצליח להמחיש לקורא את המקריות שבעצם החלטתו של אביגור להצטרף לקיבוץ ובהצטרפותו דווקא לקבוצת כינרת; זו כינרת, שהחברות בה אפשרה לו לעסוק בפעילות ציבורית ול'לחתום קבע' על שירות למען העם. באמצעות סיפורו של אביגור מתוודע הקורא לתרומתו האדירה של הקיבוץ ל'מדינה בדרך', בהיותו מסגרת אידאלית

לגיוס פעילים שיכלו למלא את שליחותם בלא שהדאגה לכלכלת המשפחה ולחינוך הילדים תעיב עליהם או תחייבם לשוב הביתה.

סיפורו של אביגור מקפל בתוכו, כמעט כבדרך אגב, פרק בתולדות התנועה הקיבוצית לזרמיה, בהציגו את ההבדלים בין דגניה לכינרת בראשיתן. קבוצת דגניה, שאליה ניסה אביגור להצטרף תחילה, היתה אז 'חבורה אליטיסטית ומסוגרת [...] גילתה חשדנות כלפי כל זר שרצה להסתפח אליה מחשש שיפר את ההרמוניה והאינטימיות שבה' (עמ' 28). היא דחתה את הבחור הצעיר והחלוש, כי הנפילים של אם הקבוצות תייגו אותו כחסר כושר עבודה. לעומת זאת, קבוצת כינרת, שהיתה מעין 'מחנה מעבר', אבטיפוס של הקיבוץ הגדול, היתה פתוחה לשינויים ולקליטת אנשים חדשים (עמ' 29). זאת ועוד, סיפורו של אביגור מחזק את תזת הנסיבות בוויכוח הנצחי המתנהל סביב אחת משאלות המפתח בתולדות התנועה הקיבוצית – האם הקיבוץ הוא פרי אידאולוגיה או תוצר של כורח הנסיבות? אביגור הצטרף לקיבוץ בלי כל הכשרה מוקדמת, ולא מתוך אמונה בקומונה ובאידאליים של שיתוף, אלא משום שחיפש עבודה ורצה לבנות לעצמו חיים עצמאיים בארץ-ישראל של שלהי מלחמת העולם הראשונה.

התחנה הבאה – תל-חי. בנקודה זו אין מנוס מלהביע אכזבה על שבשחזור הסיפור של תל-חי ושל חלקו של אביגור בו (עמ' 31-34) הסתמך בועז רק על ספרו המעין-אוטוביוגרפי של אביגור עצמו, עם דור ההגנה (עמ' 324, הערה 34), בלא להצליבו עם מידע ממקורות נוספים. מכל מקום, מספרה המוסמך של שולמית לסקוב על פרשה זו עולה תמונה שונה במקצת מזו שצייר אביגור, והוא עצמו אינו נזכר שם בין המשתתפים בקרב תל-חי ביום י"א באדר תר"ף.¹ בילקוט תל-חי, שהוציאה ההסתדרות הכללית במלאות 14 שנים ל'פרשת תל-חי', מובאים הדברים שכתב ש' מאירוב לא במסגרת תיאור האירועים אלא בכותרת 'מופת תל-חי'. הוא כתב את הדברים סמוך להתרחשויות, מתוך רצון

למסור לחברים את ההרגשות שבהן חיינו אנו, אנשי ההגנה בגליל העליון, בשעת מאורע תל-חי ומיד לאחריו. לרוב מכריע של החברים היתה בשעת המעשה הרגשה ברורה מאוד שמאורע תל-חי יותר משהיה בשבילנו אסון גדול, היה נצחון גדול ובעיקר נצחון פנימי.²

ככל הנראה, מעורבותו של אביגור בהעלאת אירועי חורף תר"ף על הכתב ובעיצוב מיתוס תל-חי היתה חשובה ומשמעותית יותר מחלקו בקרב תל-חי עצמו. שני מיתוסים הצמיחה תל-חי: האחד התגלם במשפט 'טוב למות בעד ארצנו', והשני היה הטענה שאצבע הגליל

1. שולמית לסקוב, טרומפלדור: סיפור חייו, ירושלים [ללא שנת הוצאה], עמ' 232-238.
 2. ש' מאירוב, 'מופת תל-חי', בתוך: תל-חי: ילקוט, בהוצאת המרכז לנוער של ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, תל-אביב, י"א באדר תרצ"ד, עמ' 93-94 [להלן: תל-חי: ילקוט]. התפרסם לראשונה בקונטרס, ל [אין ציון תאריך].

נכללה בתחומי ארץ-ישראל המנדטורית בזכות היישובים היהודיים שם,³ ומכאן שאת גבול המדינה היהודית יקבע התלם האחרון שנחרש בידי חקלאים יהודים. הזכויות על המיתוס השני שמורות בראש ובראשונה לברל כצנלסון ולשאל אביגור, שטיפחוהו במחצית השנייה של שנות השלושים. כאשר ביקר כצנלסון בחניתה בימיה הראשונים (אביב 1938), הוא שח לאביגור 'שהוא חי במקום את "תחושת תל-חי"'.⁴ עוד קודם לכן, בראשית ימי המרד הערבי, שכונה אז 'מאורעות תרצ"ו', כתב כצנלסון ש'כל הארץ היתה לנו תל-חי. תלים חיים'.⁵ בעיצומו של פולמוס החלוקה גייס אביגור את לקח תל-חי, לשיטתו, להצדקת עמדתו השוללת "את רעיון החלוקה מכול וכול" (עמ' 96): 'עובדות קטנות קבעו את מפת ארץ-ישראל. מתולה ותל-חי קבעו את המפה הפוליטית של צפון ארץ-ישראל' (עמ' 97. הדברים נאמרו בישיבת מרכז מפא"י, 10.4.1937 - עמ' 332, הערה 87).

דברים שנאמרו במוסדות מפא"י לא הפכו לנחלת הכלל ולא הטיעו חותם על כתיבת דברי ימי היישוב; לא כן ספר תולדות ההגנה, מחלוצי ההיסטוריוגרפיה היישובית, 'שעליו ניצח שאול' (עמ' 307). מפעל היסטוריוגרפי מונומנטלי זה היה לדורות של ישראלים מקור ידע כמעט בלעדי על תקופת המנדט. תפיסותיהם של כצנלסון ואביגור בדבר חשיבות תל-חי בקביעת גבול הצפון מוצגות בו קבל עם ועולם, תוך כדי התחשבות עם הציונות המדינית של זאב ז'בוטינסקי, שסבר בחורף 1920 'שכל אלה הנמצאים באזור הצרפתי צריכים לשוב לארץ-ישראל'.⁶ מומלץ לקרוא בשבע עיניים את הקטע שלהלן ולשים לב לא רק למגמתיות השקופה שלו אלא גם לכשלים העובדתיים הטמונים בו (שהרי נקודות הצפון ננטשו לאחר הקרב בתל-חי, והאזור נותר ללא נוכחות יהודית במשך כחצי שנה), וכמובן - להד קולו של אביגור:

העמידה של נקודות הצפון, היא שהחזירה למעשה את החולה, מעינות הירדן וסביבות היישובים לתחומי הבית-הלאומי. אלמלא הגנת תל-חי אין שום ספק שגם אלה היו נשארים מחוץ לתחום, כאשר נשארו - למרבה הנזק והצער - אגן הליטני התחתון ואגן הירמוק. שום מו"מ דיפלומטי בלבד לא היה בכוחו לעשות את אשר עשה כוחנו העובדתי בהגנת הגליל העליון. חוש מדיני נאמן ביותר הודריך את מגיני הגליל.⁷

התנגדותו של אביגור לחלוקת הארץ בשנות השלושים והחשיבות שהקנה להתיישבות בקביעת הגבולות מעוררות את סקרנותו של הקורא לדעת מה היתה עמדתו בוויכוח דומה לזה, שפרץ שלושים שנה מאוחר יותר, בעקבות מלחמת ששת הימים. בועז עונה על ציפיות הקורא

3. ראו, למשל: אלחנן אורן, התיישבות בשנות מאבק, ירושלים תשל"ח, עמ' 18: 'רק הודות לכפר-גלעדי, תל-חי ומטולה נקבע גבול א"י במקומו בצפון, ורק הודות לדגניה - במזרח'.
4. ש' אביגור, דבר, 3.10.1975, מובא בתוך: אורן, התיישבות בשנות מאבק, עמ' 49.
5. ברל כצנלסון, 'דברי מבוא', בתוך: ברכה חבס (עורכת), ספר מאורעות תרצ"ו, תל-אביב תרצ"ו, עמ' טו, מובא אצל אורן, התיישבות בשנות מאבק, עמ' 49.
6. מתוך פרוטוקול ישיבת הוועד הזמני, אור ליום ג' אדר תר"פ, תל-חי: ילקוט, עמ' 54.
7. בן-ציון דינור (עורך ראשי), ספר תולדות ההגנה, כרך א, חלק 2, תל-אביב 1964, עמ' 585.

הסקרן: 'שאל התבטא בחריפות נגד רעיון ארץ-ישראל השלמה והתפיסות של "אף שעל", וקרא להיאבק ב"גל הלאומנות והמיתוס הפסבדו-דתי" שהוביל "גוש אמונים", אשר "יחסום הדרך לשלום ויוליכנו רק ממלחמה למלחמה ללא קץ, כדי לספח שטחים שנוכרו אי פעם בכתבי הקודש, תוך חילול מורשת היהדות' (עמ' 100. הדברים נאמרו בישיבת מזכירות מפלגת העבודה, מאי 1970).

* * *

בראשית שנות העשרים צורף אביגור למנגנון הקבע של 'ההגנה', ומאז מילא שורה ארוכה של תפקידים, שגולת הכותרת שלהם היתה ראשות המוסד לעלייה ב' וארגון ההעפלה. את תפקידו זה מגדיר בועז כתפקיד 'המשמעותי ביותר בחייו הציבוריים של שאול', ומייחד לו, בצדק, פרקים אחדים בספר.

אביגור עמד בראש ארגון מחתרתי שבאמצעים צנועים הסיע לעבר ארץ-ישראל עשרות אלפי יהודים והשיט לאחר מלחמת העולם השנייה 64 ספינות בגדלים שונים, החל ב'דאלין', שהובילה ארצה 35 מעפילים בקיץ 1945, ועד שתי ה'פאנים', שנשאו על סיפון מספר שיא של 15 אלף מעפילים בסוף 1947. הארגון גלגל סכומי כסף גדולים ואנשיו העבירו אלפי דולרים במזומן מארץ לארץ, והכול התנהל ביושר אישי מוחלט וללא מעילות ותקלות. אנשים היו מקבלים הוראה מ'שאול' - מאביגור אישית, בבית-קפה נידח באירופה, או באמצעות שליח - להתגייס, להתייצב ולהגיע למקום פלוני או ליעד אלמוני בארץ או בחו"ל, והם עשו זאת לפי הכלל 'קול קרא לי ואלך', בלי שאלות ובלי טרוניות, כי סמכו עליו ועל שיקול דעתו והיו מסורים כמוהו לרעיון ולמפעל. בועז מתאר כיצד ניהל אביגור מערכת בין-לאומית מסועפת של פעילות חשאית רבת-זרועות מתוך מלון קטן ופרובינציאלי ברמה של שני כוכבים בפריס. הפגישות עם אנשי המוסד ועם פעילי ההעפלה נערכו 'על כוס תה', שבהודמוניות חגיגיות הומתק בדבש. בפעילותו בתחום ההעפלה, כמו בכל פעילותו הציבורית, אפיינו את אביגור צניעות וחסכנות עד כדי סגפנות, ושקיפות מוחלטת בענייני כספים (ראו למשל עמ' 71).

בפעילותו בתחום הביטחון הנחתה את אביגור השקפת עולם מוצקה, ו'לפיה ההגנה היא מסגרת המשרתת את המדיניות ואת הצרכים של "הציונות המאורגנת", והיא כפופה למרות מוסדות היישוב, גם כשאלה כופים עליה מדיניות שאיננה לרצון רבים מחבריה' (עמ' 83). לא אחת נקלע אביגור לדילמות, לקונפליקטים ואף לעימותים עם הדרג המדיני בשאלת מטרות ההעפלה ובעניין העיתוי והאופי של מבצעים ופעולות. הוא נקרע בין מחויבותו העמוקה למעפילים - שבאה לידי ביטוי, למשל, בדאגתו למעפילי 'אקסודוס' לאחר גירושם לגרמניה - ובין כפיפותו להחלטותיהם של המוסדות הנבחרים. מתח זה הגיע לשיאו במהלך פרשת ה'פאנים' (עמ' 215-222). אביגור ואנשיו פעלו ברוח האמרה 'נעשה ונשמע', הקדימו יוזמה ומעשה בשטח להחלטותיו של הדרג המדיני, אך (כמעט) לא 'עשו' בניגוד ל'נשמע'. במהלך פרשת ה'פאנים' התנגשו הריאל-פוליטיק והראייה המדינית הרחבה של בן-גוריון בנאמנותו של אביגור לאנשים שהיו כפופים לו, בדבקתו בפן האנושי של מפעל ההעפלה

ידו האחת אוזנת בשלח והשנייה בקרדום ההיסטוריוגרפיה

ובמיאנו לעצור את תנופת המפעל שהגיע לשיאו לאחר שכבר השיג את מטרתו המדינית. זה היה מבחן עליון לעקרון קבלת המרות של ההנהגה המדינית הנבחרת, וגם הפעם דבק אביגור בתפיסת העולם שלו מימים ימימה: 'בחרנו במרות לא משום שהכרנו שהיא גוזרת את קו הפעולה הנכון - כי אם אך ורק מתוך עיקרון שהכוח המזוין חייב להיות כפוף למרות הלאומית ... זה היה העיקרון והעיקרון המוצדק מבחינה היסטורית' (עמ' 83, ההדגשות של אביגור).

עקרון קבלת המרות בחברה וולונטרית שהנהגתה נטולת סמכויות-אכיפה הוא אחד ממפתחות הזהב לפענוח סוד התפתחותו של היישוב בתקופת המנדט לכלל חברה בשלה לריבונות ולעצמאות. זה היה עיקרון מרכזי במנהיגותו של בן-גוריון,⁸ ודבקו של אביגור בו היא אחת מאבני היסוד לשיתוף-הפעולה הממושך והפורח בין השניים, שעבדו יחד מתוך הערכה הדדית על אף חילוקי הדעות שהתגלעו ביניהם לאורך הדרך ולמרות המשקעים שהותירה אצלם פרשת ה'פאנים'. חלפו עוד כעשרים שנה של עבודה משותפת ויחסים טובים בין השניים עד ש'פרשת לבון' יצרה ביניהם קרע, שאוחה רק סמוך למותו של 'הוקן' (עמ' 300-306).

* * *

בועז אינו נמנע מלדון גם בעניינים שאינם מחמיאים לגיבור הביוגרפיה. הוא מזכיר למשל את סיפור התערבותו של אביגור בחקירת מקרה רצח שהיה מעורב בו קרוב משפחה, ומשתף את הקורא בתמיהתו - מה הניע את שאול להתערב התערבות גסה כזאת ולהציל את הרוצח? (עמ' 51). פרשייה נוספת שבועז מזכיר היא חברותו של אביגור בוועדה הפנימית של מפא"י לחקר רצח ארלוזורוב, ומעורבותו בפרשת העדות המביכה של רבקה פייגין בעניין זהותם של הרוצחים. לזכותו של אביגור יש לזקוף את לבטיו ואת ספקותיו בשאלה אם יש לתת אמון בבחורה. לחובתו, במקרה זה ובאחרים, יש לציין את קבלת הכרעתו של ברל כצנלסון בעניין, מתוך קבלה מוחלטת, על סף ההתבטלות, של סמכותו המוסרית (עמ' 60-61).

למסכת הצדדים השליליים בהתנהגותו של אביגור שייכת גם הצרת צעדיהם בהעפלה של מי שלא היו מ'אנשי שלומנו' - דהיינו מפלגתו, מפא"י (עמ' 203). ברטרופסקטיבה ייתכן שחמורה עוד יותר היתה דחיקתם של אנשי הקיבוץ המאוחד והשומר-הצעיר לא רק ממוקדי העשייה אלא גם מן ההיסטוריוגרפיה, ונכון עשה המחבר בייחודו למעורבותו של אביגור בכתיבת תולדות היישוב, ההגנה וההעפלה פרק שלם, שכותרתו: 'מעשיית היסטוריה להיסטוריוגרפיה' (עמ' 307-317).

עוד בזמן שמפעל ההעפלה היה בעיצומו פעל אביגור להנצחת המעשים כרוחו בעזרתה של העיתונאית ברכה חבס. לדברי בועז,

8. הכרך השני של הביוגרפיה של בן-גוריון, קנאת דוד, מאת שתי טבת, נושא את הכותרת: איש-מרות (ירושלים 1980).

שלושת ספריה של ברכה חבס [פורצי השערים; פורצי השערים ממזרח ומים; הספינה שניצחה, א"ח] הם עדות נאמנה ל'אפוטרופסות' שנטל שאול על הכתיבה ההיסטורית בנושאים שהיו חיוניים בעיניו, דוגמת ההעפלה. [...] שאול ליווה את עבודתה של ברכה חבס לאורך שנים: הוא הפנה אליה מסמכים ומידע והתערב בתוכני הספרים ובאופן הצגת הדברים. לספר 'אקסודוס' [הספינה שניצחה, א"ח] צורפה הקדמה פרי עטו. חבס התייעצה עם שאול בכל דבר ועניין שהיה קשור בכתיבה, לרבות שמות הספרים. [עמ' 309]

את המברק שבישר על העלאת אחרוני 'אקסודוס' לארץ הוא העביר לחבס בלוויית הערה זו: 'שלום ברכה. מברק זה קיבלתי. אולי יהיה כדאי לפרסמו במקום מתאים בקובץ', והוסיף: 'אני מעוניין ביותר שידגש בקובץ שהבטחה של ההגנה להעלות כל אנשי אקסודוס קו ימ'ה בשלמותה. אולי כדאי שתהיה כותרת "הבטחה שקוימה"'.⁹ בספרה של חבס הובא המברק בכותרת: 'הבטחת ההגנה קוימה'.¹⁰

טביעת אצבעותיו של אביגור על ההיסטוריוגרפיה של תולדות היישוב ושל המאבק להקמת המדינה מורגשת, כאמור, גם בספר תולדות ההגנה. בועז מצביע על חולשותיו ההיסטוריוגרפיות של המפעל המונומנטלי הזה ועל המגמתיות שלו, בלי להמעיט מהערך של עצם המפעל והדפּעמיותו. בדומה לפרשת תל-חי, גם בנושא ההעפלה ניכרת בספר זה תפיסתו של אביגור, הקושרת בין המעשה בשטח לתוצאות המדיניות. בשני המקרים הניח אביגור את היסודות לצמיחתו של מיתוס לאומי, שמעצם טיבו אינו מבוסס בהכרח על העובדות לאשורן. כך, למשל, נטען בספר כי

ההעפלה, שהפכה ברבות הימים למבצע אפור ושגרתי, כביכול, שחדל לעורר הד בעולם, נעשתה שוב לפצע שותת דם וזועק לשמים. העולם לא יכול היה לעבור עליה לסדר-יומו. קול זעקת מעפילי 'אכסודוס' נשמע באולמיה של לייק סקסס, בהם נידון בימים ההם גורלה המדיני של ארץ-ישראל.¹¹

לשווא יחפש הקורא סימוכין לקביעה גורפת זו.

אביגור הוא למעשה האב המייסד של השלב הראשון של כתיבת תולדות המאבק להקמת המדינה, ובמיוחד של פרק ההעפלה; שלב זה היה לכל דבר ועניין היסטוריוגרפיה רשמית ורשמית-למחצה, שנועדה לתת משנה תוקף, בדיעבד, לעמדות שנקטו 'כוחותנו' במחלוקות שפילגו את היישוב בשלהי תקופת המנדט, ולחזק את מעמדם בשנות החמישים והשישים. כתיבה זו, שהיתה מגויסת למאבק פנים-יישובי על תהילת ההעפלה, גרמה ליצירתה של 'העפלה נטולת מעפילים'. אירוניה של ההיסטוריה היא שאביגור, שפעל בענייני עלייה

9. את"ה, תיק יציאת אירופה תש"ז. התאריך הרשום על הפתק הוא 11.9.1899. האין זו טעות פרוידיאנית? 1899 היא, כזכור, שנת לידתו של אביגור. ראו: אביבה חלמיש, אקסודוס – הסיפור האמיתי, תל-אביב 1990, עמ' 246, 305 הערה 49.

10. שם, עמ' 246.

11. יהודה סלוצקי (עורך), ספר תולדות ההגנה, כרך ג, חלק 2, תל-אביב 1972, עמ' 1165.

ידו האחת אוחזת בשלח והשנייה בקרדום ההיסטוריוגרפיה

שנים רבות, גם לאחר קום המדינה, וייחס חשיבות רבה לעולים, היה שותף להעלמה או לפחות להמעטה של חלקם של המעפילים באפופיה של ההעפלה. שנים רבות נדרשו עד שהחל תהליך הרוויזיה וההשתחררות מן המוסכמות שקבע אביגור – רק לאחר שהמסמכים השמורים בארכיונים הבריטיים נחשפו לעיני החוקרים, לאחר שנוצרה פרסקטיבה הולמת וכששלדה המחקר נכנסו חוקרים שהיו פחות מעורבים אישית, רגשית ופוליטית באירועי התקופה. ועדיין דומה לא אחת שלשווא טורחים ההיסטוריונים, מכלים ימיהם בארכיונים, מצרפים מסמך לתעודה ומנסים לשחזר את העבר כהווייתו. חזק המיתוס מן העובדות, ולאביגור יש חלק נכבד ביצירתו של מיתוס זה.

* * *

לאחר קום המדינה המשיך אביגור לעסוק ברכש, בביטחון, בעלייה ובקליטה. בתחום הפעולה העיקרי שלו בשנים שלפני קום המדינה – ההעפלה – הוא עבר מארגון עלייה בלתי-לגאלית על-פי חוקי הארץ הקולטת (בתקופת המנדט) לארגון עלייה שאינה חוקית על-פי חוקי ארץ היציאה (ברית-המעצות וארצות מזרח אירופה). אבל מאז קום המדינה שוב אין סיפורו של האיש חופף את סיפורה של התקופה, ומאותה עת לא היה עוד אביגור ממחולליה של ההיסטוריה, אלא שותף צנוע יותר בהתרחשויות. ימי המדינה היו זמנים חדשים, ונשמעו בהם זמירות חדשות. על השינוי שחל באופן ניהול העניינים עם קום המדינה, וכן על היחסים המיוחדים ששררו בין אביגור לבן-גוריון, אפשר ללמוד מן האפיוודה הקצרה הבאה, מספרו של בועז:

כדי להמחיש את החשיבות שהוא מייחס להישארותו של שאול במשרד הביטחון וכדי להסדיר את מעמדו הפורמלי מינה אותו בן-גוריון ליסגן שר הביטחון, שיש לו סמכות מקפת ועליונה, כלומר – לפחות להלכה הפך שאול האיש השני בחשיבותו במשרד הביטחון. התואר החדש לא החזיק מעמד אלא יממה אחת לאחר שפורסם רשמית, שכן מפלגות האופוזיציה התנגדו למינוי בנימוק, המוצדק כשלעצמו, ששאול אינו חבר כנסת ולכן אינו יכול לשמש סגן שר. התואר החדש הומר בודיות בתואר אחר – עוזר שר הביטחון, אך לשינוי בתואר כמוכן לא היתה השפעה על עבודתו וסמכויותיו של שאול במשרד. כך או אחרת, הכינוי סגן שר הביטחון דבק מאז בשאול והוסיף להתנוסס על גבי מכתבים ומסמכים רשמיים של משרד הביטחון, גם לאחר שרשמית לא היה תקף עוד. [עמ' 246]

* * *

בועז כתב ביוגרפיה מקיפה וגולל את סיפורו של אביגור על כל פניו. הוא מספר לנו גם על אשתו, שרה, ועל ילדיו רותה וגור. סיפור חייו הפרטיים של אביגור ויחסיו עם בני המשפחה מצויים בצל פעילותו הציבורית, ולא בגלל קוצר ידו של הביוגרף. בועז, המכיר היטב את גיבורו, כותב בהבחנה דקה כי ייתכן ששרה הרשימה את שאול לא פחות ואולי דווקא יותר מאשר ביופיה 'בכושר העבודה שלה. [...] הוא צירף אותה אליו כדי שתסייע בהעמסת החציר

והעבודה המשותפת היא שטווחה את הקשר הרומנטי ביניהם' (עמ' 39). הוא גם מביא לידיעת הקורא, במפורש ובין השורות, את המחיר האישי ששילמו אביגור, ואולי אף יותר ממנו – בני משפחתו, על פעילותו הבלתי־פוסקת, הרחק מן הבית בכינרת, ובמשך תקופות ארוכות גם הרחק מן הארץ. אי־אפשר שלא לחוש את כאבה של שרה, שעל קבר הבן, גור, שנפל בקרב על סג'רה ב־12 ביולי 1948, זעקה: 'ילדתי לבדי, גידלתי לבדי וקברתי לבדי' (עמ' 240). הבעל והאב היה אז באירופה הרחוקה וחזר לארץ כשבועיים לאחר מכן. אבל לא חלף חודש ושאול, שלאחר נפילת בנו רצה להישאר בכינרת, 'לא היה מסוגל לסרב לבן־גוריון, שפנה אליו בסוף אוגוסט 1948, בעיצומה של המלחמה, וביקש לצרפו אל הצוות הבכיר של משרד הביטחון' (עמ' 244).

זה היה האיש. התגלמות העילית המשרתת, על מעלותיה וחסרונותיה. נכון תמיד לפקודה ודורש מן האחרים לנהוג כמוהו. מוכן להקרבה אין־קץ, משוכנע בכל רמ"ח איבריו בצדקת דרכו ורואה עצמו שומר החותם של טובת העם והמפלגה. עלום ונוכח בכל הוא שם הספר, בעקבות המשפט, פרי עטו של נתן אלתרמן, החקוק על מצבתו של אביגור בבית־הקברות המיתולוגי שלחוף הכינרת. 'עלום' – משום ששמר בקנאות על חשאיות; 'נוכח בכל' – בעשייה ובהנצחתה כאחת. גם אם לא ביקש להאדיר את שמו, הוא שקד על הקניית תפיסותיו לדורות הבאים. בועז עשה צדק לאביגור בהביאו את הקורא – מעבר להערכת הגיבור המהולה בביקורת פה ושם – למסקנה שבלעדי שאול אביגור ושכמותו ספק אם היתה קמה מדינת ישראל.